

Araştırma Makalesi / Research Article

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA
AVRUPA DEVLETLERİNİN
RUS İÇ SAVAŞI'NA VE RUS MÜLTECİLERİNE BAKIŞI***

Kezban ACAR KAPLAN**

Öz

Bilindiği üzere, 1917'deki Bolşevik Devriminden sonra Rusya'da iktidara gelen Bolşeviklerle, onları devirmek isteyen muhalifleri arasında bir savaş patlak vermiştir. 1918-1922 yılları arasında devam eden bu savaşa, İngiltere, Fransa başta olmak üzere birçok Avrupa devleti, Bolşeviklerin karşısında dâhil olmuşlardır. Bir yandan Rusya'nın değişik bölgelerini işgal ederken, bir yandan da içerde Bolşeviklere karşı savaşan ve çoğunluğu Çarlık Ordusu subay ve askerlerinden müteşekkil, aynı zamanda Rus toplumunun üst kademelerinden birçok sivil de içeren ve tarihte Gönüllü Ordusu, Beyaz Ordu olarak da anılan muhaliflere maddi ve manevi destekte bulunmuşlardır. Bununla, kendi rejimlerine tehdit olarak gördükleri Bolşeviklerin iktidarını devirmeyi ve Çarlık rejimini yeniden tesis etmeyi amaçlamışlardır. Bu ortak amaca rağmen Rus İç Savaşı'nda muhaliflere veya Bolşevik karşıtlarına destek veren devletlerin hem Sovyet Rusya'ya hem de Rus mültecilere yönelik politikası, birçok etkene bağlı biçimde değişkenlik göstermiştir.

Türkiye'de Beyaz Rus mültecilerini ele alan ve onlarla ilintili olarak Rus İç Savaşı hakkında birtakım bilgiler sunan bazı çalışmalar mevcuttur. Ayrıca Milli Mücadele Döneminde Ankara-Moskova ilişkilerini veya Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri'nin ilişkilerini inceleyen ve bu bağlamda bu ülkelerin Beyaz Rus mültecilerine bakışına değinen önemli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların hemen hiç birisinde Almanya'nın, Balkan ülkelerinin politikalarına değinilmez. Beyaz Ruslarla, Bolşeviklerin Avrupalı devletlerin ilişkilerinde önemli bir rol oynayan Çek Lejyonu hakkında hiçbir bilgi sunulmaz.

Makalenin ele aldığı konu, her bir ülke ayrı bir araştırma konusu olacak kadar geniştir. Ancak bu makalenin, her bir ülkeyi derinlemesine değerlendirmek gibi bir amacı

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(kacar45@yahoo.com), (Orcid: 0000-0003-4702-9778).

yoktur. Rusça ve İngilizce bazı birincil ve ikincil kaynaklardan da istifa ederek, daha çok hem bu eksik kalan yönleri ele almayı hem de Avrupalı devletlerin Beyaz Rus Mültecilere yönelik politikalarını analitik bir biçimde sunmayı ve buna dair bazı çıkarımlar yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Rus İç Savaşı, Beyaz Ordu, Vrangel Mültecileri, Avrupalı Devletler.

THE POLICIES OF EUROPEAN STATES TOWARD THE RUSSIAN CIVIL WAR AND THE RUSSIAN REFUGEES

Abstract

As known, a civil war broke out between the Bolsheviks that came to power in the fall of 1917 and their opponents, called also as the Whites. Many European powers, especially England and France, intervened in the war against the Bolsheviks. While occupying some regions in Russia, they also provided the Whites, consisting of many Tsarist Army officers (also known as the Voluntary Army) as well as civilians with moral and material support. With this, European states in general aimed at the toppling Bolshevik rule and restate Tsarist regime.

Their support and policies toward the White Army and Russian refugees changed and developed based on many different factors. The main factor was their anger at Bolsheviks since they ended Tsarist rule and withdrew from the World War I.

Romania, Bulgaria, the Kingdom of Serbia-Croatia-Slovenia (later the Kingdom of Yugoslavia) were the countries the Russian refugees wanted to go or went more than any other country. Despite this common aspect, they also differed from each other in their policies toward the Russian Civil War as well as Russian refugees.

To see, on one side, the whole picture, and to underline differences on the other, it is important to note that despite some alliances, European powers were not always on the same page in terms of their policies to the Bolsheviks, Russian Civil War and Russian refugees.

In Turkey, there are many studies on Russians Refugees, touching upon the Russian Civil War and European states' policies toward the Whites and Russian refugees. There is not a single study, however, dealing solely on the policies of European powers toward the Russian Civil War and Russian refugees.

The subject this article deals with is rather comprehensive since almost every country is worth dealing separately. However, it is not the goal of this study. Based on some primary Russian and English sources, this article aims to present in an analytical and comparative way how European powers approached toward the Russian Civil War and Russian refugees.

Giriş

Rusya tarihi çalışanlar arasında 1917 Devrimi'nin ani veya öngörülen bir gelişme olup olmadığına dair farklı görüşler mevcuttur. Bir kısmı, devrimin esasen, Rus toplumsal ve ekonomik yapısının temeli olan serflikin 1861'de ilgasıyla başladığını yazarken¹ bir kısım araştırmacılar da devrimin aslında beklendiğini ama bu kadar ani olabileceğine dair hiçbir işaret olmadığını savunurlar.² Bazı araştırmacılar ise eğer Birinci Dünya Savaşı patlak vermeseydi, son Başbakan Stolypin döneminde yapılan toprak reformu başta olmak üzere birçok düzenlemeden dolayı devrim de olmazdı görüşünü ileri sürerler.³

Ancak bu farklı görüşlere rağmen, sebebi ister 1860'lardan sonra çözülmeye başlayan sosyo-ekonomik yapı ve buna bağlı olarak çatırdayan siyasi rejim olsun, ister yirminci yüzyılın başından itibaren artan sosyal, ekonomik ve siyasi krizler olsun, 1917 Bolşevik İhtilali'nin Rusya'daki geleneksel yapıyı baştan sona değiştirdiği veya değişmesine vesile olduğu kesindir. Ekim 1917'de iktidara gelen Bolşevikler, dünya görüşü itibariyle, eski rejimi yerle bir etme amacı taşıyan, yerine sosyalist ideolojiye uygun bir düzen yaratmak amacıyla olan bir gruptu. Hatta Lenin'in "dünyanın bütün işçileri birleşin" sözüyle ifadesini bulan, kendi görüşlerine uygun sistemlerin dünyanın her yerinde kurulmasını savunan, bir anlamda dünya ihtilali gerçekleştirme arzusunda olan insanlardı. Bu görüşleri yüzünden hem eski rejim yanlıları tarafından hem de Avrupa'da liberal eğilimli veya sosyalizm karşıtı rejimler tarafından tehdit olarak algılanmışlar ve bu da Rusya'da eski rejim yanlıları ve onları destekçileriyle, Bolşevikler ve taraftarları arasında bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştur.

Bazı tarihçiler, iç savaşın güney Rusya, Ukrayna'da 1917 yılında başladığını ve özellikle 1918 yazından itibaren Bolşeviklerin kuzey Rusya'da kontrolü ele geçirmeye, eski rejimde ayrıcalıklara sahip olan sınıfların mallarına el koymaya, sivil ve siyasi özgürlükleri kısıtlamaya ve din karşıtı bir söylemde bulunmaya başlamasıyla daha da kızıştığını savunurlar. Ancak çoğu da 1918 yazının ortasında, Bolşeviklerin Sibirya'yı ve Kuzey Rusya'yı kontrol altına almasıyla başlayıp, 1920 yılına kadar sürdüğünü ifade ederler.⁴

Netice itibariyle 1917'deki gelişmeleri temel alan ve askeri anlamda 1918 yazında başlayan iç savaş, 1920 güzünde son bulmuştur. Bu dönemde Bolşeviklere karşı savaşan birkaç ordu vardı. Bunlardan en önemlileri, 1918'de Sibirya'da

1 Alan Wood, *The Origins of the Russian Revolution 1861-1917*, Routledge, London & New York, 1993, s. 12.

2 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36.

3 Leopold Haimson, "The Problem of Social Stability in Urban Russia, 1905-1917 (Part one)", *Slavic Review*, 23 (4), 1964, ss. 619-642.

4 John M. Thompson, *A Vision Unfulfilled. Russia and the Soviet Union in the Twentieth Century*, D. C. Heath and Company, Lexington, Massachusetts, Toronto, 1996, s. 159.

Amiral Aleksandr Kolçak, kuzeyde General Yevgeny Miller, Estonya'da ise General Nikolay Yudenic'in kurduğu ordulardı. Bunlara 1920'de, Estonya, Letonya ve Finlandiya'daki 7. Ordu; Batı cephesindeki Litovskiy, Jelihovskiy Ordusu, Polonya Ordusu ve Balahoviç Ordusu, güney cephesi, Kafkas cephesi ve Türkistan'daki Beyaz Ordu birlikleriyle, güney batı-cepnesindeki Vrangell Ordusu da eklenmiştir.⁵

Sivil açıdan ise Bolşeviklere yönelik ilk ciddi muhalefeti başlatanlar anayasal demokrasiyi savunan Kadetler ve Sibirya'nın Omsk bölgesinde bulunan ve buradaki eski Çek savaş esirlerinden yardım alan Sosyal Demokratlar ve Volga bölgesindeki Samara şehrinde yer alan Kurucu Meclis Komitesinden müteşekkil bir gruptu. Bu gruplar, Eylül 1918'de bir "Direktuar" oluşturmak için birleşmişlerdir. Fakat sonunda Bolşevik karşıtı hareketin başını çeken, uçlardaki üs bölgelerindeki eski imparatorluk ordusunun "Beyazlar" olarak anılacak kıdemli subayları olmuştur. Sibirya'da Amiral Aleksandr Kolçak, Kafkasya'da ve Kosaklar arasında General Anton Denikin, Baltık bölgesinde General Nikolay Yudenic, Direktuvar'dan yönetimi zorla devralmışlardır.⁶

Bahsi geçen bu komutanların ve diğer bazı meslektaşlarının liderlik ettiği Bolşevik karşıtı güçler, ilk başta onlara karşı bazı bölgelerde ve tarihlerde önemli başarılar elde etmişlerdir. Mesela, 1918 yazında ataman General Peter Krasnov'un liderlik ettiği Kosaklar, Volga Nehri kıyısındaki Tsaritsyn şehrini Kızılardan almayı başarmışlardır. Konuyla ilgili bilgiler veren John M. Thompson'a göre Kızılların bu başarısızlığında Stalin ile savaştan sorumlu Komiser Lev Troçki arasında, eski çarlık subaylarının kullanılıp kullanılmamasına dair anlaşmazlıkları etkili olmuş, hatta bu olay iki ismin arasının açılmasına da neden olmuştur.⁷

Ayrıca Beyazlar Ağustos 1918'de Çeklerle koordine bir şekilde Moskova'ya 400 km uzaklıktaki Kazan'ı işgal etmişler ve o dönemde yeterince Kızıl Ordu askerinin bulunmadığı başkenti tehdit eder konuma gelmişlerdir. Ancak yavaş hareket ettikleri, daha da önemlisi, o dönemde Troçki, Kazan-Moskova yolu üzerindeki Sviyajsk kasabasına çok hızlı bir şekilde asker yığarak Kazan'ı yeniden ele geçirmeyi başardığı için başarısız olmuşlardır. Beyazların ve Çeklerin Kazan'ı işgali, gerçek anlamda bir Kızıl Ordu oluşturulmasına da zemin hazırlamıştır.⁸ Bu tarihlerde daha çok gönüllülerden oluşan ve Şubat Devrimi sırasında 20.000 askerden müteşekkil olan Bolşevik güçleri, Kızıl Ordu'ya dönüştükten sonra büyümüş ve bünyesindeki toplam asker sayısı, 1920 yılının sonuna kadar 5,5 milyona ulaşmıştır.⁹

5 RGVA, f. 6, op. 4, d. 596, l. 178.

6 Thompson, *a.g.e.*, ss. 168-169.

7 Thompson, *a.g.e.*, s. 167.

8 Hosking, *a.g.e.*, 2011, s. 65.

9 Geoffrey Hosking, *The First Socialist Society. A History of the Soviet Union from Within*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993, s. 44; Thomson, *a.g.e.*, ss. 154-156.

Beyazların Kızilları yenmeye yakın oldukları bir diğer hadise, General Denikin komutasında, Ağustos 1919'da güney Rusya'nın çoğu bölgesini ve Ukrayna'yı ele geçirmeleri ve Ekim'de Çernigov ve Orel'e kadar ilerlemeleriydi ki bunlar da Moskova'ya 320 km uzaklıktaydı. Aynı dönemde General Yudenic de Baltık bölgesinden hareket ederek, Petrograd üzerine yürümüştür. Ancak Kızıl Ordu birlikleri bu ilerleyişi durdurmayı da başarmışlardır.¹⁰ Benzer şekilde, emrinde 125.000 kişilik bir ordu bulunan Amiral Kolçak, kısa sürede Perm, Orenburg ve Ufa şehirlerini ele geçirmiş ve sırada Moskova'nın olduğunu düşündüren başarılar elde etmişti.¹¹ Ancak Beyazlar bu ve benzeri başarılarına rağmen mağlup olmuşlardır. Bunun birçok nedeni vardır.

İlki, Gönüllü Ordusu komutanları arasındaki koordine eksikliği veya anlaşmazlıklardır. Örneğin, hem Denikin hem Kolçak, Bolşeviklere karşı ayrı ayrı başarılı olmalarına rağmen, bu başarıyı Bolşeviklere karşı eş zamanlı, ortak bir plan çerçevesinde askeri bir harekâta dönüştürememişlerdir. Bolşevikler bundan istifade edip, çok daha organize ve planlı bir hareketle, cepheler arasında çok hızlı bir insan ve askeri mühimmat takviyesi yapıp, Beyazlara üstünlük sağlamışlardır.¹² Hosking de Beyazların başarısızlığında komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar veya çekişmelerin önemli bir rol oynadığını vurgular. Örneğin, General Kornilov'un Gönüllü Ordusu komutanlığı yaptığı dönemde, ordunun siyasi ve finansal işleriyle General Alekseyev'in ilgilendiğini ama bu iş bölümünün gerçekten tam olarak işlemediğini çünkü iki ismin de birbirlerinin yoluna çıktığını belirtir. Her ne kadar ikisi de Şubat Devrimini destekliyor olsalar da, Kornilov'un Kadetlere düşmanlık beslediğini, oysa aynı politikacılarla Alekseyev'in arasının iyi olduğunu yazar.¹³

Ayrıca Gönüllü Ordu komutanlarının halk desteğini alamaması da Beyazların başarısızlığında etkili olmuştur. Denikin'in "Tek ve bölünmez bir Rusya" sloganında ısrar etmesi, Rus olmayan, Ukraynalılar, Lehler ve hatta Finlerle İş birliği yapmasına engel olmuştur. Benzer şekilde, kuzeybatı Rusya'da etkili olan General Nikolay Yudenic de, birkaç nedenin yanı sıra, Estonyalılara ve Finlilere şartsız bağımsızlık sözü vermeyip, onların desteğini yitirdiğinden de başarısız olmuştur.¹⁴

Hosking de, Beyazların, Bolşevikler fikirlerini hayata geçirmesiyle, işçiler ve köylülerin çoğunun Bolşevik yönetimi konusunda hayal kırıklığına uğradığı dönemde bile halk desteği alamamış olmalarına dikkat çeker ve bunun Beyazların nihai başarısızlığında çok önemli bir rol oynadığını vurgular. Ona göre Beyazlar, muğlak ve yetersiz bir siyasi programa sahip olup, köylülere,

10 Hosking, 1983, s. 65.

11 *Yeniğin*, 17 Şubat 1920, aktaran Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 9.

12 Thomspson, *a.g.e.*, s. 167.

13 Orlando Figes, *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891-1924*, Jonathan Cape, London, 1996, s. 561.

14 Thomspson, *a.g.e.*, s. 168.

Beyaz Ordu'nun galip gelmesi durumunda, 1917'de el koydukları toprakların yine onların elinde kalacağı ve işçilere de, 1917'den sonra oluşturulan, işçi sendikalarının, fabrika komitelerinin devam edeceği ve buralardaki yerlerinin korunacağı konusunda söz verememişlerdir. Daha da önemlisi, Beyazlar halka Bolşeviklerden daha büyük sorumluluk duygusuna sahip ve daha adil olduklarını gösterememişlerdir. İç Savaş boyunca, erzak ve askeri mühimmat ihtiyaçlarını geçtikleri kasaba ve köyleri yağmalayarak sağladıkları da olmuş, Denikin ve Kolçak gibi isimler, astlarının aşırılıklarını önleyememişlerdir.¹⁵ Orlando Figes de Beyazlara halk desteği olmamasına dikkat çeker. Figes, her şeyden önce Beyaz Ordu'nun bir subay ordusu olduğunu, askerlerden hiç destek almadığını ileri sürer. Hatta Beyazların en güçlü olduğu kabul edilen Kosak bölgesinde bile tam bir destek tabanı sağlayamadığını, güneydekiler Beyazları desteklerken, kuzeydekilerin Bolşeviklere arka çıktıklarını belirtir. Ancak zaman içerisinde Bolşevik terörü yüzünden kuzeydekiler de Beyazlarla iş birliği yoluna gitmişlerdir.¹⁶

Bolşevikler ise zafer için ideolojik öğretilerinden ödün vermek, küçük burjuva köylülerle, militarist Almanlarla veya emperyalist müttefiklerle iş birliği yapmak zorunda kalmışlardır. Ancak onları asıl başarı kılan çok daha etkili ve önemli faktörler vardı. Bunlardan ilki, Lenin'in her şeyi "Sovyet"ler/ Meclisler adına yaptığını iddia etmesiydi. Bu onun politikalarına meşruiyet kazandırmaktaydı. İkincisi, devrim öncesinde vaat ettiği gibi, köylülere toprak vermesi; dağıtmasıydı. Üçüncüsü yine devrim öncesi söz verdiği gibi Rusya'nın savaştığı ülkelerle barış yaparak, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesiydi. Ayrıca Lenin'in "acımasız kararlılığı" ve "politik zekâsının, Troçki'nin teşkilatlanma veya organizasyon konusundaki yeteneklerinin ve diğer devrimci liderlerinin davalarına olan inançları ve duydukları heyecanın da önemli bir payı vardı.¹⁷

Bunların yanı sıra, Kızılların Rusya'nın sanayi merkezlerini ve demiryolu/ulaşım ağını ve çok geniş bir alanı kontrol etmelerinin de büyük bir payı vardı. Ayrıca, desteklerini sağladıkları, yeni rejim yanlısı eski çarlık Rus ordusu subaylarının komuta ettiği ve yine çarlık ordusu malzemeleri ile donatılmış, üyelerinin çoğu köylüler tarafından oluşturulan çok büyük bir orduya sahip olmaları da başarılarında önemli bir etkendi.¹⁸

Bazı araştırmacıların vurguladığı ve bu makalede de belirtileceği üzere, İtilaf Devletlerinin Beyazlara verdikleri veya gerçek anlamda tam olarak da sağlamadıkları destek de, Bolşevikler karşısında alınan yenilgide etkili olmuştur. Bunu en iyi ifade edenlerden biri, İngiliz tarihçi Geoffrey Hosking'tir. Ona göre, İtilaf Devletleri, Beyaz Ordu'ya bazı silah, askeri malzeme ve teçhizat sağlamıştır ancak hiçbir zaman savaşın sonucunu değiştirmeye yetecek

15 Hosking, 1983, ss. 65-67.

16 Figes, *a.g.e.*, ss. 560-565.

17 Thompson, *a.g.e.*, ss. 150-151.

18 Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*, Birlin, Edinburg, 2000, ss. 273-275.

kadar asker göndermemişlerdir. Hatta “kıt kanaat yardımlarıyla Beyazların da yabancı güçleri Rusya’ya çağıran vatanseverlikten uzak insanlar” olarak damgalanmalarına neden olmuşlardır. Ayrıca Komünistlere de, yabancıların komünizmi ezmek için uğraştıklarını savunmalarına yetecek kadar malzeme vermişlerdir.¹⁹

Bütün bu ve benzeri nedenler yüzünden başarısız olan Beyaz Ordu birlikleri, ülkelerinde kaybettikleri savaşı, iltica ettikleri ülkelerde devam ettirmeye çalışmışlar ve Bolşeviklerin iktidarının bir gün mutlaka devrileceğine inanmışlardır. Bu yolda en çok kendilerine ve onları 1917’den beri öyle ya da böyle destekleyen Avrupalı devletlere güvenmişlerdir. Ancak bu makalede daha ayrıntılı bir biçimde gösterileceği üzere, Avrupalı müttefikleri sadece onları yarı yolda bırakmakla kalmamış, aynı zamanda onların saygınlığına ve kendilerine güvenlerine de zarar verecek bir tavır sergilemişlerdir.

1. Avrupa Devletlerinin Rusya’yı İşgalleri

İtilaf Devletleri’nin Rus İç Savaşı’na ve Rus mültecilerine yönelik politikalarını belirleyen en önemli gelişme, Birinci Dünya Savaşı’nda aynı tarafta savaştıkları Rusya’da Çarlık rejiminin Şubat 1917’de devrilmesi ve daha da önemlisi Ekim 1917’de Bolşeviklerin iktidara gelmesidir. Ayrıca 8 Şubat 1918’de, Bolşeviklerin 1 Aralık 1917 itibarıyla, Çarlık Rusya’sının bütün dış borçlarından feragat ettiklerini açıklamaları da İngiltere ile Fransa’nın Sovyet Rusya’ya tepki göstermesinde etkili olmuştur.²⁰ Bunun üzerine 23 Aralık 1917’de İngiliz ve Fransız yetkililer bir araya gelerek Rusya’yı işgal planları yapmışlar, Fransa’nın Ukrayna’da ve Besarabya’da, İngiltere’nin ise Kafkasya ve Hazar Denizi bölgesinde etkili olmasına karar vermişlerdir. Japonya ise Sibiryaya ve Uzak Doğu’yu kontrolü altına almayı planlamıştır. Bu planlar gösteriyor ki, Rusya’nın Cihan Harbindeki iki müttefikleri, Bolşeviklerin söylemleri ve politikalarından rahatsız olarak Rusya’yı kendi çıkarlarına uygun bir şekilde paylaşım telaşına kapılmışlardır. Bu planla ayrıca, bu ülkelerin bahsi geçen bölgeleri ve buradaki kaynakları Almanların ve Türklerin eline geçmesini önlemeyi amaçladıkları da söylenebilir.²¹

Ancak araştırmacılar, Fransa ve İngiltere’nin Rusya’daki yeni rejime gösterdikleri bu tavra rağmen, önce Rusya’yı yeniden savaşın içine çekmeye çalıştıklarını, ancak Bolşeviklerin 3 Mart 1918’de imzaladıkları Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekildiğini duyurması ve barış yapmasıyla, muhalefete destek verdiklerini belirtirler. Thompson, Brest-Litovsk Antlaşması’nın, Almanya’yı rahatlattığı için müttefikleri çok kızdığını yazar. Onun aktardığı

19 Hosking, 1983, s. 64.

20 Terry L. Smart, *The French Intervention in the Ukraine, 1918-1919*, University of Kansas, Doktora Tezi, 1968, s. 9.

21 Thompson, *a.g.e.*, 163; British Document, III, ss. 369-370, aktaran Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 11.

üzere, anlaşma, Almanya'ya birliklerini Batı Cephesine transfer etme imkânı vermiş ve Almanlar büyük bir taarruz başlatıp, Paris'i tehdit eder hale gelmişlerdir. Ancak bu gelişmelere rağmen bile İtilaf Devletleri, Almanya'ya karşı savaşlarında destek olurlar ümidiyle Bolşeviklerle ilk başta gayri resmi yollardan iletişime geçmişler ama bu umutları, Bolşevikler Rusya'nın savaştığı diğer ülkelerle de barış görüşmelerine başlayınca suya düşmüştür. Böylece, Rusya'nın savaşa devam edecek kadar ne gücünün ne de isteğinin olmadığı farkına varan İngiltere ve Fransa, hem Rusya'da Almanya karşıtı bir cephe açmaya hem de Bolşevik karşıtı gruplara destek olmaya karar vermişlerdir. Thompson'ın yazdığına göre, bu konuya tereddütle yaklaşan tek devlet ABD idi çünkü Başkan Wilson, Bolşeviklerin demokrasi karşıtı söylemlerinden rahatsız olsa da Rusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu aşamada, Fransa ve İngiltere'nin imdadına Çek Lejyonları yetişti. Fransa ve İngiltere, Çek lejyonlarının yardımı ihtiyacı olduğuna, onlara yardım amacıyla Rusya'ya asker çıkarmaya ABD'yi ikna ettiler.²²

Fransa, İngiltere ve ABD'nin Rus topraklarına asker çıkarmalarına gerekçe olarak öne sürdükleri Çek lejyonunun oluşumu, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Bohemya ve Slovakya'nın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesine kadar gider. Bohemya ve Slovakya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı kendilerine destek vereceklerini umdukları İtilaf Devletleri'ne yardım etmek için 1914'te kurulan gönüllü Çek ve Slovak birlikleri oluşturdu. Daha sonra bu birlikler 1917'de Rus Ordusu içinde bir Lejyona dönüştüler. Bu lejyonun üyeleri arasında sadece gönüllüler, Avusturya-Macaristan ordusundan kaçanlar değil, aynı zamanda Rusya'da esir düşen askerler ve subaylar da vardı. Rusya'daki Çek Lejyonunda yaklaşık 70.000 kişi vardı. Çek lejyonunun ayrıca Fransa, Sırbistan ve İtalya gibi ülkelerde de birlikleri vardı.²³

1917 Ekim'inde iktidara gelen Bolşevikler, Brest-Litovsk Anlaşması ile savaştan çekilince, lejyonun, tarafsız olması ve Rusya'yı terk etmesi şartıyla, Sibirya, Vladivostok limanı üzerinden güvenli bir şekilde Fransa'ya gitmek üzere tahliye edilmesini garanti ettiler. Ancak bu anlaşmaya rağmen, Halkın Savaş Komiseri Troçki, Almanlardan gelen baskı sonucu, henüz yarısı tahliye edilmiş olan lejyonun silahsızlandırılmasını ve tutuklanmasını emretti. Bunun üzerine Çek-Slovak lejyonuyla Bolşevikler arasında Mayıs 1918'de gerginlik ve çatışma başladı. Bazı tarihçilere göre bu emrin asıl nedeni, Bolşeviklerin, propaganda ile Çek-Slovak lejyonunu kendi taraflarına çekmek istemesi ve bunda başarılı olamayınca, onların silahlarına el koymak istemesiydi.²⁴

22 Thompson, *a. g.e.*, ss. 153-163.

23 John F.N. Bradley, *The Czechoslovak Legion in Russia 1914-1920*, East European Monographs, Boulder, 1990, ss. 156-157.

24 Jonathan D. Smele, *Historical Dictionary of the Russian Civil Wars, 1916-1926*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2015, s. 27, 50.

Netice itibariyle Çek lejyonunu gerekçe gösteren Müttefikler, kendi aralarında yaptıkları anlaşmaya istinaden, Rusya'nın değişik bölgelerini işgal ettiler. Asker çıkardıkları bölge ağırlıklı olarak kuzey Rusya, özellikle Sibirya-Vladivostok bölgesi ve Arhangelsk bölgesiydi. Burada Bolşevik komünizminden rahatsız olan ve kuzey sınırının güvenliğinden endişe eden Japonya, Temmuz 1918'de kuzey Rusya'ya ve Vladivostok bölgesine 70.000 asker gönderdi. İngiltere ve Fransa ise 1914'ten beri eski müttefikleri Rusya'ya Murmansk ve Vladivostok limanları aracılığıyla gönderdikleri silah ve mühimmatın Bolşeviklerin kontrolüne geçmesini istemiyorlardı. Zaten "dünya ihtilali" amaçlayan Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı ele geçirmiş olmasından da rahatsız idiler. Ayrıca Nisan 1918'de Finlandiya'yı işgal eden Alman askeri birliklerinin oradan ileriye doğru hareket ederek Murmansk-Petrograd demiryolu ve hatta Arhangelsk limanını ele geçirmesinden endişe ediyorlardı. İngilizler bu bölgeye 40.000 asker çıkardı. ABD ise aynı bölgeye 13.000 asker çıkardı. Wilson'un yaptığı açıklamaya ve verdiği direktiflere göre, Amerikan birliklerinin asıl amacı Trans-Sibirya Demiryolunun güvenliğini sağlamak ve yerel toprak sahipleri ile çeteler arasındaki savaştan bölgeyi korumaktı. 50,000 kişilik Çek-Slovak lejyonu Trans-Sibirya demiryolu bölgesini işgal ederken; Polonyalılar Sibirya bölgesine 12.000 kişilik, Kanada ise Vladivostok bölgesine yaklaşık 4.200 kişilik, Murmansk ve Arhangelsk bölgesine ise 1.100 kişilik birlikler gönderdi. Aynı bölgeye Romanya ve Sırbistan da 4.000 kişilik, İtalya ve Çin ise 2000-2500 kişilik birlikler gönderdiler. Bu bölgeler dışında Bolşevik karşıtı ülkelerin asker çıkardığı ikinci yer, Kırım bölgesiydi. Burada en çok askeri olan ülke 24.000 kişilik birlikleriyle Yunanistan ve ardından Fransa idi.²⁵

Bir yandan Rusya'nın değişik bölgelerini işgal eden Avrupa devletleri, bir yandan da Bolşevik rejimini devirmek için onlara karşı olan gruplarla iş birliği yapmışlar; Gönüllü Ordusuna veya sonraki adıyla Beyaz Ordu'ya/Beyazlara maddi manevi destek vermişlerdir. Örneğin, Kerime Şahiner'in aktardığına göre, İtilaf Devletleri, Amiral Kolçak'a 30 uçak, 580 top, 70.000 tüfek, 3150 mitralyöz, milyonlarca fişek ve top mermisi göndermişlerdir.²⁶

Bolşevik karşıtı gruplara ve güçlere verdikleri destek, aslında Avrupalı devletlerin asıl amacının Çek lejyonuna yardım etmek değil, onu gerekçe göstererek Rusya'yı işgal etmek ve aynı zamanda karşıt grupları destekleyerek Bolşevik rejimini yıkmak olduğu görülür. Müteakip başlık altında görüleceği üzere, aslında bu destek verme işini de tam anlamıyla yapmamışlar, çıkarlarına göre Beyazları kısmen destekleyip, gerektiğinde onları da yarı yolda bırakmışlardır.

25 Miroslav Yovanoviç, *Russkaya Emigratsiya Na Balkanah 1920-1940. Russkiy Put'*, Moskva, 2005, s. 24; Thompson, *a.g.e.*, ss. 160-161.

26 Kerime Şahiner, "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 2003, s. 151.

2. Avrupalı Devletlerin Beyaz Ordu'ya ve Beyaz Rus Mültecilerine Yönelik Politikaları ve Destekleri

Birçok araştırmacının işaret ettiği üzere, Avrupalı devletlerden Rus İç Savaşı'na dâhil olan ve Beyaz Ordu'ya değişen oranlarda en çok destek veren İngiltere ile Fransa idi. Oysa Denikin'in karargâhında sadece Fransa ve İngiltere'nin değil, aynı zamanda ABD, Çekoslovakya ve diğer ülkelerin temsilcileri de bulunuyordu. Fransa ve İngiltere'nin, diğer ülkelere göre öne çıkmasının temel sebebi, bu ülkelerin Rusya ile Birinci Dünya Savaşı'na müttefikler olarak girmesi ve Bolşeviklerin Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmesi idi. Yukarıda açıklandığı üzere, İngiltere ve Fransa buna çok öfkelenmişlerdi. Çünkü onlar Rusya'nın Almanya'ya karşı savaşa devam etmesini istemişlerdir. 21 Şubat 1918'de, Noulens, Troçki'yi arayarak, eğer Almanlara karşı direniş gösterirlerse, Fransa'nın kendilerine askeri ve finansal destek sağlayacağını belirtmiştir. Aynı desteği daha sonra İtalyan, Amerikan ve Japon elçileri ve İngiliz temsilcisi de dillendirmişlerdir. Ancak Bolşevikler buna yanaşmamışlardır.²⁷

Gerek İngiltere gerekse Fransa'nın, Beyaz Ordu birliklerine verdiği desteğin en önemli nedeni, hiç kuşkusuz, hem bu birlikleri kontrol altına almak hem de onu Bolşeviklerle mücadelede yeni bir müdahalenin aracı olarak kullanmaktı. Ancak bu ülkelerden Beyazlara politik ve diplomatik destek veren ilk ülke İngiltere idi. Bunun önemli bir göstergesi, 1919 Mayıs'ında İngiltere'nin, yeni askeri ataşesi G. Hollman aracılığıyla Denikin'e İngiltere'nin en saygın ödülllerinden biri olan BAN nişanını vermesidir. Nişanın yanı sıra Hollman, Denikin'e Churchill'in kişisel bir mektubunu da vermiştir. Churchill mektubunda, "General Hollman'ın size gelmesinin amacı Bolşevik tiranlığı için; onun inadını kırmak için size yardımcı olmaktır. Biz hükümet olarak, size her türlü konuda yardımcı olma kararı aldık" demektedir.²⁸ Ancak destek konusunda ilk davranan İngiltere, aynı zamanda, Kızıllar karşısında çok fazla şansı olmadığını gördüğü Beyazlardan desteğini çeken ilk ülkeydi.

Mart 1920'de Denikin'in ordusu bütün Ukrayna ve kuzey Kafkasya bölgesinden geri çekilmek zorunda kalınca, Antant Devletleri Yüksek Meclisi, Avrupa'daki durumu analiz etmek suretiyle Rusya'daki iç savaşın son derece büyük bir tehlike ve asayişsizlik ögesi olduğuna karar verdi. Onlar için yapılması gereken en doğru şey, savaşı durdurmaktı. Bunun üzerine, 1920 Nisan'ı başında

27 Smart, s. 9'da aktarıldığı üzere, R. H. B. Lochart, *British Agent*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1933, s. 228; United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia*. Three vols. Washington, 1931-1932, 1918: I, s. 383 ve s. 386; J. Noulens, *Mon ambassade en Russie sovietique. 1917-1919*, 2 vols. Plon, Paris, 1933, I, s. 223; J. Sadoul, *Notes sur la révolution bolchevique*, Paris, 1919, ss. 241-43.

28 Dimitri V. Lehoviç, *Belye protiv krasnyh sud'ba generala Antona Denikina*, Voskresen'e, Moskva, 1992, s. 247.

Denikin güney Rusya'daki Beyaz Ordu Birlikleri komutanlığından istifa ederek, Rusya'yı terk etti. Bir İngiliz torpidosuyla Novorossisk'ten İstanbul'a geldi.²⁹

İstanbul'da bulunduğu sırada, İngiliz hükümeti, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri aracılığıyla, Denikin'e gizli bir telgraf göndererek yeni bir teklif yaptı. Telgrafta "Rusya'daki iç savaşın devamının, Avrupa'daki koşullar göz önüne alındığında büyük bir tehlike arz ettiğini" belirtti ve Denikin'e Kırım'da genel bir af ilan edilmesini de dikkate alarak ya ordu ile ya da tek başına Sovyet hükümetine geri dönmesini önerdi. Bunun karşılığında ona askeri olmasa da diplomatik destek sözü verdi. Ancak Denikin Bolşeviklerle barış önerisini ve Sovyet Rusya'ya geri dönme tavsiyesini reddetti. Denikin ordusundan kalanlar Bolşeviklerle savaşı devam ettirmek için Kırım'da toplandı.³⁰ Bu sırada İstanbul'da bulunan General Vrangel, buradan Kırım'a geçerek, üst düzeydeki komutanların isteği üzerine Beyaz Ordu Birlikleri komutanlığını üstlendi. Vrangel Beyaz Ordu komutanlığının yanı sıra Beyaz Ordu işgali altında bulunan Rus topraklarının da tek hükümet başkanı oldu.

İngiltere, Denikin'e sağladığı desteğin çok azını bile Vrangel'e vermek istemedi. Curzon, Earl of Derby (Edward George Villiers Stanley)'e yazdığı bir mektupta, İngiliz hükümetinin Vrangel konusunda hiçbir sorumluluk almayacağını; Sibiryayı kontrol eden Amiral Kolçak veya bile Müttefikler tarafından tanınmazken, Sovyet Rusya'nın "mütegallibe/gaspçı ve isyancı" olarak gördüğü Güney Rusya'daki bir subayı tanımamasının hiç mümkün olmadığını belirtmiştir. Curzon'a göre Fransa, Vrangel'i tanımış olsa bile bunun diğer devletlerle görüşülmeden ilan edilmesi doğru değildi. Mektubun devamında yazdıklarından, Curzon'un Bolşeviklerle görüşmeler devam ettiği için özellikle Vrangel'in tanınmasının doğru olmadığını düşündüğü görülür. Ona göre Sovyetlerle devam eden görüşmeler kesilirse ve Bolşevik Rusya Polonya'yı işgal eder ve Almanya'ya kadar gelirse ve burada ikisi birleşirse, bu, Versay Antlaşması'nın uygulanması ve barış açısından ölümcül sonuçlar doğurabilirdi.³¹ Zaten Vrangel de, kişilik özellikleri ve askeri eğitim ve tecrübesine rağmen, Beyazların başarılı olmasını sağlayamamıştır. Bolşeviklerin galip gelmesinden sonra, Beyaz Ordu mensupları ve Bolşevikleri tehdit olarak algılayıp, ülkeyi terk etmek isteyenler, Rusya'nın Karadeniz'e kıyısı olan şehirlerinden tahliye edilmeye veya ülkeden ayrılmaya başlamışlardır. 1919'daki ilk tahliye sırasında Odesa'dan 15.000-20.000 kişi ayrılmıştır. Bu dönemde göç eden Rus askerleri, Novorossisk, İstanbul ve Köstence, Romanya'ya yönlendirilmişlerdir. Kızillar karşısında aldığı yenilgiler sonucu Şubat-Mart 1920'de başlayan ikinci dönem tahliye sırasında ise Odesa ve Novorossisk'ten 14-15.000 kişi ayrılmıştır. Bunlardan 8000'i Yugoslavya'ya, 2500'i Bulgaristan'a, 6000'i Mısır'daki kamplara, bir kısmı da İstanbul'a ve Akdeniz'deki Limni, Kıbrıs

29 Natalya İvanovna Komandorova, *Russkiy Stambul*, Veçe, Moskva, 2009, s. 290.

30 Yovanoviç, *a.g.e.*, s. 24.

31 TNA, CAB 24/110/75.

ve Prens Adalarına yönlendirilmiştir.³² Avrupa devletleri, müteakip sayfalarda açıklanacağı üzere, ülkelerinden kopan bu mültecilere, farklı oranlarda ve nitelikte destek vermişlerdir. En son ve en büyük göç dalgası ise Kasım 1920'de gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Rusya'dan 145.000 ila 150.000 insan ayrılmış ve bunların büyük çoğunluğu ya Osmanlı Devleti'ne gelmiş ya da Balkan ülkelerine gitmişlerdir. Bir kısmı da Fransa, Almanya, Çek Cumhuriyeti gibi ülkelere ve daha sonraki yıllarda ABD, Uzak Doğu ülkeleri ve Latin Amerika ülkelerine gitmişlerdir.

İngiltere, başta da bahsedildiği üzere, Beyazlara, özellikle de askeri birliklere Fransa'ya göre daha mesafeli durmuş fakat sivil mültecilere bazı yardımlarda bulunmuştur. Özellikle 1919 yılı Nisan ayında gerçekleşen tahliye sonucu İstanbul'a gelen ve daha çok Prens Adalarına yerleştirilen mültecilere maddi anlamda destek olmuştur. Onların kamplara yerleşiminden, iaşelerinin temininden, sağlık hizmetlerine kadar birçok konuda Amerika ve diğer Rus dernekleriyle birlikte önemli bir destek sağlamıştır.³³ Hatta 1920 yılında gerçekleşen tahliyelerle gelen mültecilere de benzer yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların büyük bir kısmı 10.000 veya 20.000 pound şeklinde para yardımlarıdır.³⁴

Bir yandan İngiliz hükümeti ve dernekleri Rus mültecilerine maddi yardımlarda bulunurken, bir yandan da aynı ülkenin İstanbul'daki işgal kuvvetleri içerisinde görev yapan bazı İngiliz subayları Rus mültecilerini aşağılayan tavırlar sergilemişlerdir. Bu subayların Rus mültecilerini hakir gören ve dışlayan muameleleri, Rus mültecilerin günlüklerinde sıkça vurgulanmış ve bir anlamda Beyaz Rus mültecilerinin İtilaf Devletlerine özellikle de İngiltere ve bir sonraki kısımda örnekler verileceği üzere Fransa'ya bakışını değiştirmiştir. Hatta onların, İngiliz ve Fransızlarla savaş halinde olan Türklere sempati duymalarına ve ellerindeki silahları onlara vermelerine veya satmalarına neden olmuştur.

Rus mültecilerden A. Slobodskoy ile N. Çebyşev, bu durumu çok iyi ifade ederler. 1925'te Prag'da ele aldığı eserinde Çebyşev, 1920 İstanbul'unun, Adalar da dâhil, İtilaf Devletleri arasında nüfuz ve kontrol alanlarına bölündüğünü ifade eder. Yazdığına göre, İstanbul Fransızların, Pera İngiliz ve İtalyanların kontrolündeydi. Marmara denizindeki adalardan Heybeliada Fransızların; Kınalıada Amerikalıların, Burgazada İtalyanların ve Büyükdada da İngilizlerin denetimindeydi. Bu şekilde İtilaf Devletlerince kontrol alanlarına bölünmüş ve İtilaf Devletleri yetkililerinin ev sahibi kendileri imiş gibi davrandıkları İstanbul'da, Çebyşev'in ifadesiyle sadece Ruslar değil, herkes, Türkler bile misafir gibiydi.³⁵ Onun aktardığı üzere, bu bölgelerden her birinde bir polis

32 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 11-12, s. 86-88; *Russkiy Emigrant* (15-30 Ekim 1920). No 3, s. 11.

33 GARF, f. 5923, op. 1, d. 7, l. ss. 39-40.

34 *The Orient News*, 1921/0445; TNA, T 161/164, C.472.M.297.1922; TNA, CAB 23/38/13.

35 Nikolay Nikolayeviç Çebyşev, *Blizkaya Dal'. Vospominaniya*. Parij, 1933, s. 284.

karakolu vardı. İngiliz polisi ve Fransız jandarması sadece yerel halk Türkler için değil; Rus göçmenler için de bir tehdit ve korku unsuruydu. İngiliz ve Fransızlar şiddetleriyle ve malumatlı oluşlarıyla diğerlerinden ayrılmaktaydılar. Çebyşev bunu, "İngiliz ve Fransızlarda hiçbir kanun yoktu. Gizli bir askeri emir vardı" sözleriyle açıklar.³⁶ Slobodskoy'un yazdığına göre ise, bu iki ülkenin kendi emirleri altında, yerel halktan özellikle Türkler ve Rumlar arasından gizli ajanları bulunmaktaydı. Ayrıca Novorossisk'ten tahliyeden sonra Rusya'dan gelen Rus istihbaratından ajanlar da vardı. Rus göçmenlerin İngiliz polisine duydukları nefret, Türklerin duydukları nefret gibi, fevkalade büyüktü.³⁷

İngiliz subayları Rus mültecilere bu tür olumsuz tavırlar sergilerken, İngiliz hükümeti ve bazı İngiliz dernekleri de, yukarıda da bahsedildiği üzere, Rus mültecilere maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak hem 1919'da hem de 1920'deki yardımlarını sivil mültecilerle sınırlı tutmuşlardır. Askeri birliklere hemen hiç yardımları olmamıştır. Bunun bir nedeni, Boğazlar gibi önemli bir bölgeye sahip, üstelik politik olarak istikrarlı olmaktan uzak yabancı bir ülkede Beyaz Ordu gibi askeri bir gücün mevcudiyetiydi. Ayrıca İngiltere'nin Bolşeviklere karşı başlatılan savaşın da kazanılamayacağına inanmasıydı.³⁸ Nitekim Mart 1920'den sonra Bolşevikler karşısında alınan yenilgiler yüzünden, Beyaz Ordu veya Gönüllü Ordu birliklerine İç Savaş sırasında verdiği desteği çeken ilk ülke de İngiltere olmuştur.

Aynı İngiltere, İstanbul'da Bolşevikleri takip etmeye ve tutuklamaya devam etmiştir. Bununla birlikte bir yandan da Sovyet Rusya ile ticari ilişkiler kurmak ve geliştirmek amacıyla Moskova ile görüşmelere başlamıştır. 16 Mart 1920'e Vrangell Fransızlarla ordunun geleceği hakkında konuşurken, Büyük Britanya Ticaret Bakanı R. Horn Londra'da SSCB'nin temsilcisi L.B. Krosinblü ile bir ticaret anlaşması imzalamıştır. Çebyşev'in yazdığına göre İstanbul'un Bolşeviklerden temizlenmesi ise temmuz sonuna kadar devam etmiştir. Çebyşev'e göre İstanbul'da Bolşevik karşıtı bir politika izleyen İngiliz hükümetinin aynı zamanda Moskova ile bir ticaret anlaşması imzalamayı başarması, Lloyd George'un marifetiydi. 1922 Nisan'ında ise Sovyet temsilcileri Cenevre'de uluslararası bir konferansa çağırılmışlar, iki yıl sonra da 1 Şubat 1924'te Büyük Britanya (D.R. McDonald'ın başkanlığında) SSCB'yi resmen tanımıştır.³⁹

Fransa ise, birçok araştırmada vurgulandığı üzere, İngiltere'den farklı olarak Gönüllü Ordusu'na, nam-ı diğer Beyaz Ordu'ya desteğini en uzun süre devam ettiren ülke olmuştur.⁴⁰ Hatta Beyaz Ordu birliklerinin veya ona destek

36 Çebyşev, *a.g.e.*, s. 313.

37 A. Slobodskoy, *Sredi Emigratsiy*. izd. "Proletariy." Har'kov, 1925, ss. 97-98.

38 Sergey Sergeyeviç İppolitov, Vladimir M. Nedbayevskiy, Yu. I. Rudentsova, *Tri Stolitsy izgnaniya. Konstantinopol', Berlin, Parij. Tsentry zarubejnoj Rossiy 1920x-1930x gg.* Spac, Moskva, 1992, s. 27.

39 Çebyşev, *a. g.e.*, s. 310; Yovanoviç, *a.g.e.*, s. 27.

40 Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 199-201.

verenlerin tahliye kararını alan ilk ülke de Fransa idi. Nisan 1919'da Odesa'dan gerçekleşen ilk göç dalgası, Fransa'nın Aralık 1919'da Güney Rusya'ya müdahalesi sonucu oluşan ve bizzat Paris'ten Odesa'daki Fransız Doğu Orduları Komutanı Frange d'Espire'ye Odesa'ya verilen tahliye emri sonucu başlayan ve gerçekleşen bir göç dalgasıydı. Kaynakların aktardığı üzere, Fransızlar bu kararlarını, Güney Rusya'daki Gönüllü Ordusu komutanı General Denikin'e bile beyan etmemişlerdir. General J. D'Ansel 2 Nisan'da Frange d'Espire ve Güney Rusya'daki komutanlara Odesa'yı 48 saat içinde tahliye etmelerini emretmiştir. Şehir halkı için bu karar hiç beklenmedik bir gelişmeydi. Fransızlar için en önemli iş, Fransız, Yunan ve Romen ordu birliklerinin tahliyesiydi. Bu dönemde Odesa'dan 15.000-20.000 kişi ayrılmıştır.⁴¹

Fransa'nın Rus göçmenlere yardım etmesinin birden fazla nedeni vardır. Bunlardan ilki, sürgündeki Vrangeli hükümetini tanıyan Fransız hükümetinin, "sonsuz bir müttefikin" mağlubiyetini kabul edemeyişiydi. Ayrıca, Türkiye'de tecrübeli, iyi eğitilmiş ve kısmen silahlı bir Rus ordusunun stratejik anlamda önemli Boğazlara ve pratik olarak savunmasız İstanbul'a yakın olması yüzünden Fransız komutanlığı için aç Rus askerlerinin beslenmesi çok önemliydi. Son olarak, yukarıda bahsi geçtiği üzere, Fransız yardımı hiç kuşkusuz çıkardan uzak değildi ve finansal açıdan bakıldığında Ruslara yapılan yardım karşılığında Rus gemileri ve bütün malzemeleri Fransa'ya geçecekti. Bununla Fransız hükümeti bir tahta iki kuş vurmuş oluyordu çünkü hem Rus göçmenlerin desteklenmesi için kullanılan gelirler büyük ölçüde sağlanmış olacaktı, hem de Sovyet Rusya oldukça güçlü bir askeri ve ticari donanmadan yoksun kalacaktı.⁴² Bu şartlara ve anlaşmaya rağmen, ileriki sayfalarda bahsedileceği üzere, Fransızlar 1921 yılı ortalarında Vrangeli Ordusu'na yaptığı yardımı çok masraflı olduğu gerekçesiyle sonlandırmıştır.

Fransa ile Rusya arasındaki teminat meselesi çözüldükten sonra, taraflar için en can alıcı mesele, sayıları beklenin çok üzerinde çıkan Rus göçmenlerin nerelere ve nasıl, hangi sayılarda yerleştirileceğiydi çünkü bunu yapacak belirlenmiş veya oluşturulmuş tek bir kurum bile yoktu. Vrangeli esas itibarıyla, daha sonraki savaş için ordunun olduğu gibi korunmasından yanaydı. Fransa buna başlangıçta karşı çıkmamış ama iş, tecrübeli, eğitilmiş ve disiplinli 50-60.000 kişilik bir ordunun kimin komutası altında olması gerektiği meselesine gelince anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Fransa, böyle bir ordunun kendi komutasında olmasını isterken, Vrangeli aksini düşünüyordu. Ona göre Beyaz Ordu birlikleri kendisinin ve diğer Rus komutanların idaresinde olmalıydı. Fransa bunu kabul etmeyince, Vrangeli, Yugoslavya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Yunanistan, Avusturya, Gürcistan ve Japonya ile temaslar kurmuştur. Kendi belirlediği şartlarda ordusunun bu ülkelerce kabulü için görüşmeler yapmıştır. Bunlardan da özellikle Bulgaristan ve Yugoslavya üzerine yoğunlaşmıştır. Vrangeli

41 Yovanoviç, *a.g.e.*, s. 27.

42 İppolitov vd. *a.g.e.*, s. 33.

Ordusu'nun olduğu gibi korunması, özellikle de Rus komutanların idaresinde olması, Boğazların önemli konumunda ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karmaşa ve istikrarsızlıktan dolayı, bunu bir tehdit olarak algılayan İngiltere'nin de itirazına neden olmuştur. Zaten İngiltere ile Vrangeli arasındaki ilişkiler, ikincisinin Bolşeviklerle barış görüşmelerine yanaşmaması yüzünden gergindi. Üstüne bir de büyük bir ordunun komutası konusundaki kriz eklenince, iki taraf arasındaki ilişkiler daha da gerilmiştir. Sonuçta, Ordu'nun askeri yapısını ve silahlarını korumasına, ancak Boğazların güvenliği için İstanbul dışında ama İstanbul'a da yakın askeri kamplara yerleştirilmesine karar verilmiştir. Siviller de benzer şekilde İstanbul ve yakınlarındaki sivil ve askeri kamplara; bir kısmı da Balkan ülkelerine, özellikle Yugoslavya ve Bulgaristan'a yerleştirilmişlerdir.⁴³

Fransa bu gruplardan özellikle Gelibolu kampına yerleştirilen ve sayıları 25.000-30.000'i bulan Beyaz Ordu birliklerinin sorumluluğunu üstlendi. Ancak 1921 yılının başında Vrangeli ordusuna yapılan maddi yardımın 1 Şubat 1921'de durduracağını ilan etti. Mart 1921 tarihli bir bildiriyle 1 Nisan 1921'den sonra Ruslara yapılan yiyecek yardımını durduracağını duyurdu.⁴⁴ Bildiride o ana dek 200 milyon frank harcadığını ve artık daha fazla yardım edecek durumda olmadığını belirtti.⁴⁵ Oysa Vrangeli'ye göre, Kırım'dan gemilerle getirilen ve Fransa'ya Vrangeli göçmenlerinin bakımını garanti etmesi karşılığında teslim edilen kömür, kumaş, ayakkabı, üniforma, askeri mühimmat vs. çok değerli olup, sadece orduyu en az altı ay destekleyecek kadar çoktu. Yardımın durduracağına dair açıklamalardan sonra Fransız hükümeti Vrangeli'ye ordunun kaderi konusunda 3 öneride bulundu. Ordu ya SSCB'ye dönecek, ya Brezilya ve Peru'ya gitmeyi kabul edecek ya da kendi olanaklarıyla yola devam edecekti.⁴⁶ Vrangeli bu önerilerden ilk ikisini geri çevirdi. Askeri birliklere dağıtılan tayınlar önce azaltıldı; sonra ise tamamen durduruldu. Ordusunu bir arada tutmak için ya kendi imkânlarını kullandı ya da diğer devletlerden yardım ve destek istedi. Sivillere yapılan yardım da önce azaltıldı, sonra da tamamen durduruldu.⁴⁷

Beyaz Rus mültecilerin günlükleri ve notları, Fransızların onları başka ülkelere göçe zorlamak için ne kadar baskı yaptığını çok etkili bir biçimde ortaya koyarlar. Bu notlarda, hem Fransızların hem de onların birlikler içinde yer alan Senegallilerin Rus mültecilere çok kötü davrandığı belirtilir. Örneğin Rus mültecilerden P. S. Bobrovskiy, daha İstanbul'a gelmeden Fransızların Rus mültecilerine kaba ve aşağılayıcı bir biçimde yaklaştığını, örneğin, Nisan 1919'daki tahliyede, "kaba ve aptal" bir Fransız subayın, Kırım hükümetinin temsilcileri olan Rus mültecilere bas bas bağırıldığını, onlardan olmayan paralarını istediğini, onları gemide hapsedtiğini yazar. İstanbul'a gelince de hem Fransızların hem de diğer İtilaf Devletleri temsilcilerinin onları İstanbul'a ayak

43 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 25-26.

44 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 25-26, s. 96.

45 *Amerikanskiy Vestnik* (29 Mart 1921), s. 36.

46 GARF, f. 5776, op. 1, d. 274, l. 2; Yovanoviç, 2005: 6.

47 *Poslednie Novosti*, N. 382, 1921, N'yu-York, s. 37.

basmalarına izin vermediklerini belirtir. Daha sonra İstanbul'a çıktıklarında da, San Stefano ve diğer kampların Fransız Ordusundaki Senegallilerin kontrolü altında verildiğini hem onların hem de Fransızların ne istiyorlarsa onu yaptıklarını belirtir.⁴⁸ Bu ve benzeri muamele, Fransız Hükümetinin, hem henüz Vrangeli ile yapılan anlaşmaya istinaden Beyaz Rus Ordusunun masraflarını üstlenmeyi kabul etmesinden önce hem de sonrasında Rus mültecileri aslında bir yük olarak gördüğünü ve onlara saygı duymadığını gösterir. Zaten daha anlaşmanın üzerinden bir yıl geçmeden, 1921 yılı başında Beyaz Rus Ordusu birliklerinin önce askeri statüden sivil konuma geçmelerini, sonra da sivil mülteciler olarak başka ülkelere göç etmesini teşvik etmeye, buna aracı olmaya ve hatta bunlarda başarılı olmayınca zora başvurduğu görülür.

Fransa ve diğer müttefik ülkelerin Rus göçmenlere yaklaşımını belirleyen en önemli etkenlerden biri de Bolşeviklerin galibiyeti kadar, Anadolu'daki ulusal bağımsızlık savaşının giderek güçlenmesidir. Anadolu'daki hareket güçlendikçe ve özellikle 1921'de İtilaf devletlerine/işgalcilere karşı başarı kazandıkça, İstanbul ve Boğazların kontrollerinden yitip gideceğini gören itilaf devletleri, Rus göçmenleri gözden ve elden çıkarmaya başlamışlardır. Kızıl Ordu askeri arşivindeki belgeler ve Rusça günlük ve notlar, bu konuya yakın ilgi göstermelerine ve bu bağlantıyı ima etmelerine rağmen, ikinci elden kaynaklar bu noktaya çok temas etmezler.

Almanya ise Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa cephesinde aldığı yenilgiyi, kısmen Rusya'daki muhtemel kazanımlarıyla telafi etmeye çalışmıştır. Kızıl İstihbarat ajanlarının, "Fransızların müdahale planı" başlıklı bir planına göre, Almanlar Fransa'nın organize ettiği Bolşevizm karşıtı bloğun içinde yer alarak, bu konuda ciddi bazı adımlar atmıştır. Almanya'daki Bolşevik karşıtı güçlerin merkezinin Bavyera olması ve Bolşevizm karşıtı, "Yeni Almanya" adında bir ordu kurulması bile kararlaştırılmıştır.⁴⁹ Ancak bu raporlarda verilen planın hayata geçirildiğine dair başka somut hiçbir bilgi yoktur. Kaldı ki Almanya'nın Rus İç Savaşı sırasında Rusya'yı işgalinin de Gönüllü Ordusu veya Beyaz Ordu birliklerine destekle hiçbir ilgisi yoktur. Bilindiği üzere, Bolşevikler iktidara gelir gelmez, Birinci Dünya Savaşı'nda çekildiklerini duyurmuş ve savaş sonunda da Rusya'nın savaştığı ülkelerle, yani Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgar Krallığı ile 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzalamıştı.

Sovyet Rusya daha bu anlaşmayı imzalamadan, Brest-Litovsk görüşmeleri öncesinde ve sonrasında, Rus Çarlığına bağlı bazı devletler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bunlardan Finlandiya ve Kırım Aralık 1917'de, Ukrayna Ocak 1918'de, Litvanya ve Estonya Şubat 1918'de, Belarus, Mart 1918'de, Gürcistan ise Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Almanya, Avusturya-Macaristan'la

48 P. S. Bobrovskiy, "Kırım Kaya Evakuatsiya," *Beloe Delo. Kniga XIII. Konstantinopol-Gallipoli, Rossiyskiy gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet. Moskva, 2003, s. 365.*

49 RGVA f. 109, op. 3, d. 360, l. 4.

birlikte, bu devletlerden özellikle Brest-Litovsk'da bağımsızlık talebinde bulunan ve daha sonra da Avrupalı devletlerle Şubat 1918'de ayrı bir anlaşma imzalayan Ukrayna'ya destek vermek için Sovyet Rusya ile karşı karşıya gelmiş ve 18 Şubat 1918'de birlikleriyle Baltık üzerinden Ukrayna'ya asker çıkarmıştır ve Avusturya-Macaristan ile Kırım'ın tamamını ele geçirmiştir. Oradan da Rostov-on-Don bölgesine ilerlerken, Avusturya-Macaristan da kuzey Besarabya bölgesini işgal etmiştir. Benzer şekilde Almanya 1918 baharında, bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'a da destek çıkmış ve Kafkasya'ya asker göndermiştir.⁵⁰

Ancak hem Bolşeviklerin başarılarından dolayı hem de Birinci Dünya Savaşı sonrası düzeni belirlemek için toplanan Paris Barış Konferansı'nda, mağlup bir ülke olarak kendi hesaplarını görmek durumunda olduğundan, Almanya, Paris Barış Konferansı (Ocak 1919) sonrası Rusya'daki birliklerini de geri çekmiştir.⁵¹ Ancak, 1919 ve 1920'lerde, Bolşeviklerden kaçan mültecilere de kucak açmıştır. Berlin; Paris ve Prag gibi, Rus entelektüellerinin sığındığı bir şehir haline gelmiş ve sürgündeki Rusların kültürel faaliyetlerinin merkezlerinden birine dönüşmüştür.⁵²

Birinci Dünya savaşı sırasında İtilaf Devletleri bloğunda yer alan Yunanistan ise Bolşevik Devrimi'ni müteakip, Beyaz Ordu ve sivil Rus göçmenlere karşı Fransa ile aynı paralelde politikalar izlemiştir. Bunun nedeni, Fransa, Büyük Britanya ve ABD'nin desteğini alarak Doğu Trakya ve İzmir'in kendisine verileceğini ümit etmesiydi. Hatta Yunanistan bu politika çerçevesinde Bolşeviklere karşı Fransa'ya yardım etmek için 42.000 asker gönderme kararı bile almıştır. Metz'e de 15.000 asker göndermiştir. [Ancak] 1919 baharında Kızılıların Nikoloyeva ve Herson'da müttefik birliklerini yenilgiye uğratmasından sonra Yunan birlikleri Rusya'dan çekilmiştir. Kasım 1920'deki Kırım tahliyesinden sonra ise birçok göçmeni topraklarına kabul etmiştir. Öte yandan Sovyet Rusya ile de ilişkiler içine girmiş ve 1 Haziran 1924'te ise SSCB'yi tanımıştır.⁵³

3. Balkan Ülkelerinin Rus Mültecilere Yönelik politikaları

1921 Baharında Wrangel, Bulgar ve Yugoslavya hükümetlere başvurarak Rus göçmenlerin bu ülkelere yerleştirilmesi konusunda görüşmeler yapmış, Balkan ülkeleri de genel olarak Rus göçmenlere yardım konusunda çok daha olumlu cevaplar vermişlerdir. Büyük Britanya, Fransa ve Almanya'dan farklı olarak ve çok daha fazla sayıda Rus mülteciyi ülkelerine kabul etmişlerdir.⁵⁴

50 Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to the Present*, Oxford University Press, Oxford, 2009, ss. 145-146.

51 Robert C. Williams, "Russian War Prisoners and Soviet-German Relations: 1918-1921," *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, 9(2), 1967, s. 278.

52 *Informatsionnyy byulletin OPERCO* (10 Avgusta 1923g). No 5, Praga.

53 Yovanoviç, *a.g.e.*, s. 89.

54 Efim Y. Pivovarov, *Rossiyskaya Emigratsiya v Turtsi, Yugo-Vostochnoy Sentral'noy Evrope 20-x godov (grajdanskije bejentsy, armiya, uçebnyje zavedeniya)*. Uçebnoe posobie dlya studentov, Moskva, 1994, s. 28.

Ancak onların içinde de göçmenlere yardım konusunda farklılıklar söz konusuydu.

Yugoslavya (Sırp-Hırvat Krallığı/SHK), Rus mültecilere en çok yardım eden ülke oldu. 1918 baharında müttefikler SHK'den Rusya'ya müdahale etmesini istediler ama SHK bunu kabul etmedi. Hatta Rusya ile geleneksel iyi ilişkilerini devam ettirdi. Ancak İç savaş süresince Bolşevik karşıtı Beyaz yanlısı bir politika izledi. Bu politikasına paralel olarak birçok mülteciyi topraklarına kabul etti. Genel olarak Rus mültecilerden Rus yetkililerin sorumluluk alanına girenler, sadece, torpidolarla gelenler ve hali hazırda kıyıya çıkıp, İstanbul'a gidenlerdi. Geri kalanlar ise genel olarak Fransa'nın sorumluluğundaydı. Bu nedenle Rus göçmenlerin nerelere yerleştirileceği veya gönderileceği meselesi, esas olarak Fransa'nın meselesiydi. Fransa, bu soruna çözüm bulmak ve göçmenlerin kendi imkânlarıyla yer ve barınma sağlayamayacağı için, ilk olarak, yabancı devlet temsilcileriyle görüşmeler yapma yoluna gitti; bu görüşmeler sonucunda sayıları 145.693'ü bulan Rus göçmenlerden 21.343'ü gemilerden inmeden Sırp-Hırvat Krallığı'na (sonraki adıyla Yugoslavya) sevk edildi. Daha sonra da mültecileri kabul etmeye devam etti. Toplamda 40.000 kadar mülteciye kapılarını açtı. SHK, SSCB'yi en son tanıyan ülkelerden biriydi. İki ülke arasındaki ilişkiler ancak, İY. Dünya Savaşı'ndan sonra başladı.⁵⁵

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa, İngiltere gibi ülkeleri içeren İtilaf Devletleri'nin karşısındaki blokta yer almasına karşın, Rus İç Savaşı sırasında İtilaf Devletleri yanlısı bir politika izlemiştir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Neilly Anlaşmasını müteakip, müttefik yanlısı bu politika izleyerek, bu anlaşmanın getirdiği yükü hafifletmeye çalışmıştır. Aynı zamanda 3 Mart 1918'de Sovyet Rusya ile Brest-Litovsk Anlaşmasına imza atan ülkelerden de biri olmuştur. Bu anlaşmadan sonra Moskova ile diplomatik ilişkiler kuran Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de Salanikox Anlaşması'nın imzalanmasından sonra ise Denikin'e silah temin etmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan Denikin'e on binlerce (10-20 bin) tüfek ve makineli tüfek, mitralyöz 30 milyona yakın fişek/mermi ve az sayıda top, ayrıca Denikin hükümetine bir temsilci göndermiştir.

1920-21 yılları boyunca ise 50.000'e yakın Rus mülteciyi ki bunların 17.000 kadarı Rus askeri idi, kabul etmiştir. Bunu mümkün kılan en önemli faktör, Bulgaristan'ın Neilly Anlaşması'nın yükümlülüklerini yerine getirmekten kurtulmak istemesiydi. 1922 Nisan'ında, Bulgaristan'ın başında bulunan Stan Bölünski hükümeti, Cenevre konferansında Sovyet temsilcileriyle irtibat kurmuş, bu tarihten itibaren Bulgaristan'ın Moskova'ya olan sempatisi artmaya başlamıştır. Nitekim Cenevre'deki Sovyet- Bulgar görüşmesi, Bulgaristan'daki Rus göçmenler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. 1922 sonunda Sofya'daki Rus/ Beyaz Rus temsilciliği kapatılmıştır. Ancak Eylül 1923'te ise Bulgaristan'da komünistlerin isyan etmesi üzerine Sofya'daki Sovyet kurumları kapatılmış ve

55 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 31-33, 88, 114; Pivovarov, *a.g.e.*, ss. 28-29.

yine göçmenlere tekrar aktif destek politikası başlamıştır. Bolşeviklerle arası bozulan Bulgaristan, SSCB'yi resmen ancak 23 Temmuz 1934'te tanımıştır.⁵⁶ Görüldüğü üzere, Bulgaristan'ın Rus İç Savaşı'na ve Rus mültecilerine yönelik politikası, birçok ülke örneğinde olduğu gibi zikzaklar çizmiş, kendi çıkarları doğrultusunda gelgitlerle seyretmiştir.

Romanya da, birçok Avrupa ülkesi gibi, Bolşevik Devrimi'nin yarattığı karmaşadan yararlanarak ilk başta kendisine toprak kazanmak amacıyla Rusya'nın elindeki bazı yerleri işgal politikası izlemiştir. İlk Almanya ile ayrı bir anlaşma imzalamış ve Bukovin ve Besarabya'yı kendi sınırlarına katmıştır.

İç savaş sırasında ise Fransa ile paralel bir politika izlemiş ve Güney Rusya'ya gönderdiği askerleriyle Bolşeviklere karşı savaşmıştır. Fakat buraya gönderilen bazı Romen subaylar, hemen Gönüllü Ordusu ile bağlantı kurulup, iş birliği yapılmasına, Bulgaristan ve Yugoslavya'daki subayların yaptığı gibi, karşı çıkmışlardır. Çünkü Denikin, Beyazların veya Gönüllü Ordusu'nun Bolşeviklere karşı galip gelmesi durumunda, kendisine destek veren Romanya gibi ülkelerin Rusya'nın vakt-i zamanında el koyduğu topraklarının iade edilmesine karşı çıkmıştır. Ancak buna rağmen Denikin Romanya ile ilişkilerini güçlendirmek istemiş ve bir temsilcisini Bükreş'e göndermiştir. Romen birlikleri ise Nikolayeva ve Herson bölgelerindeki yenilgilerden sonra (bahar 1919'da) Secconofiya bölgesine geri çekilmişlerdir.

Romanya'nın Sovyet Rusya ile ilişkileri de çok olumlu ilerlememiştir çünkü Bukovin ile Besarabya'nın birleştirilmesi, Romen- Sovyet ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. Romanya, nüfusunun çoğunluğu Romenlerin oluşturduğu Besarabya'nın "ana-vatana" katılmasının doğal olduğunu düşünüyorlardı. Sovyetler ise bu kararın işgal anlamına geleceğine inanıyorlardı. Netice itibariyle, bu birleşmeyi önlemek için Sovyet hükümetinin, 1920 yılı başlarında birliklerini Romen sınırına yığdığı söylentileri dolaşmaya başladı. Bunun üzerine, iki ülke arasında sınır olan Dinyester, 1923'te deniz ulaşımına kapatıldı. Avrupa Besarabya ile Bukovin'in birleşmesi konusunda uzun bir süre karar veremedi; Ancak Mart 1920'de Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya, Romanya ile "Paris Protokolü"nü imzaladılar. Tarafları bu protokolün Sovyet Rusya tarafından da imzalanmasını istediler. Ama SSCB imzalamadı. Romanya - Sovyet Rusya arasındaki diplomatik ilişkiler ancak 9 Temmuz 1933'te başlayabildi.⁵⁷

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, İngiltere ve Fransa gibi İtilaf Devletleri Beyaz Ordu ve Rus göçmenlere yaptıkları yardımları 1921 ortasında kesip, SSCB'yi 1921-22 gibi tanırken, Balkan ülkeleri Beyaz Ordu'ya ve Rus göçmenlere yaptıkları yardımları, kesintilerle de olsa, çok daha uzun süre devam ettirmişler ve SSCB'yi ancak en erken 1930'lu yılların başında tanımışlardır. Bu, Balkan

⁵⁶ Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 33-37; Pivovar, *a.g.e.*, ss. 30-47, s. 53.

⁵⁷ Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 38-39; Pivovar, *a.g.e.*, s. 28.

ülkelerinin o an içinde buldukları politik durumla ve belki kısmen de Ruslarla aralarındaki etnik ve dini bağlarla açıklanabilir.

4. Sovyet Rusya ve Mültecilere Yönelik Politikaları

Sovyet Rusya, Rus İç Savaşı'nı kazanmış olsa da, birçok arşiv belgesinden anlaşıldığı kadarıyla, Beyaz Ordu'nun veya Bolşevik rejim karşıtı Rus mültecileri ve onların sürgündeki faaliyetlerini takip etmeye devam etmiştir.

Moskova'daki Askeri Tarih Arşivinde, Kızıl İstihbarat ajanlarının buna dair birçok mesajı ve notu mevcuttur. Bu notlarda, öne çıkan en önemli konular, Rus mültecilerin Osmanlı Devleti'ndeki durumu, İtilaf Devletleri ve Ankara hükümeti ile ilişkileri ve Sovyet Rusya'ya dönme ihtimalleridir. Bunlardan ilk ikisi özellikle dikkat çeker çünkü Moskova, sürgündeki Rus Ordu birliklerinin İtilaf Devletleriyle birlikte hareket ederek kendisine karşı ortak bir iş birliği içinde olup olmadıklarından ve genel olarak ne tür planlar yaptıklarından haberdar olmak istemiştir.⁵⁸ Bir yandan bunları takip ederken, bir yandan da Anadolu'ya ve İstanbul'a gönderdiği ajanları aracılığıyla Rus mültecileri arasında komünizm propagandası yapmaya devam etmiş ve onları Rusya'ya dönmeleri için ikna etmeye çalışmıştır.⁵⁹

Sovyet Rusya, her ne kadar ajanları aracılığıyla mültecilerin Rusya'ya geri dönmelerini teşvik etse de esasen bu konu, Batılı devletlerin, özellikle de Fransa'nın mültecilere yardımı kesmeye karar vermesinden sonra Rus mültecileri farklı ülkelere dağıtma ve yerleştirme politikası ve Milletler Cemiyeti temsilcilerinin girişimleri bağlamında gündeme gelmiştir.

Rus göçmenlerin durumu, 1921 yılı başında Fransa'nın yaptığı yardımları durdurması üzerine daha da bozulmuştur. Bu dönemden itibaren Rus göçmenlere özellikle yasal sorunlarda ve yurt dışına çıkma, çalışma izni gibi konularda yardım etme işi, 1921 Şubat'ında Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Milletler Cemiyeti'nin Rus Göçmenleri Yüksek Komiserliği'ne bırakılmıştır. Bu kurumun başına da, daha önce MC adına savaş tazminatı ve savaş esirleri işiyle ilgilenen Norveçli Dr. Fridtjof Nansen getirilmiştir. Nansen, bu görevi için MC'den düzenli maaş almamış ama Uluslararası Kızıl Haçtan gerektiğinde maddi destek görmüştür. Görevi, Rus göçmenlerin en kısa sürede ülkelerine dönüşünü sağlamak, göçmenlerin yasal statüsünü tanımlamak ve böylece onlara bir kimlik belgesi kazandırmaktı. Böylece, seyahat etmelerini mümkün kılmak ve onların İstanbul'dan iş bulabilecekleri yerlere dağılımını sağlamaktı.⁶⁰

58 RGVA, f. 109, op. 3, d. 360, l. 7; RGVA f. 109, op. 3, d. 360, l. 4; RGVA f. 109, op. 3, d. 365; RGVA f. 109, op. 3, d. 373.

59 İppolitov vd. *a.g.e.*, ss. 34-35.

60 J. A. Hutchins, *The Wrangel Refugees: A Study of General Baron Peter N. Wrangel's Defeated White Russian Forces, Both Military and Civilian, in Exile*, University of Louisville, Louisville, 1972, s. 38.

Nansen, bir yandan Rus mültecilerin yasal bir kimlik kazanmasına gayret gösterirken, bir taraftan da isteyen Rus mültecilerin Sovyet Rusya'ya dönmesini sağlamak için SSCB ile iletişim içinde olmuştur. Biraz da bu çabaların sonucu olarak, Sovyetler Birliği, 3 ve 10 Kasım 1921'de genel bir af ilan etmiştir. Buna göre, Sovyet Hükümeti, John Gorvin'e ve Dr. Nansen'in diğer bir temsilcisine ve Rus mültecilere yukarıda bahsi geçen genel af kapsamında Rusya'ya girmeleri için izin vermektedir. Ayrıca, Sovyet hükümeti geri dönen mültecilerin, yüzde 1'leri kadar temsilci bulundurma haklarını tanımaktadır. Bu temsilciler mültecilerin kendileri tarafından seçilecektir. Anlaşmaya göre her ay en fazla 2.000 mülteci kabul edilecektir. Bu mülteciler, Don, Kuban ve Terek Kosaklarından olup, kendi istekleriyle, kendi memleketlerine dönen kişiler olmak zorundadır. Bunlar ancak hem Sovyet hem de Dr. Nansen'in Mülteci Delegasyonundan geçtikten sonra ülkeye geri dönebilirler. Bu kurallara uymayan mültecilerin sorumluluğu kendilerine aittir. Sovyet hükümeti, İade Delegasyonunun sadece bu işle ilgilenmesini şart koşturmaktadır. Ayrıca, Sovyet Hükümeti, diğer ülkelerle yapılan anlaşmaların hiç birisinin Dr. Nansen'in çalışmalarına müdahale etmesine izin vermeyecektir. Sovyet Hükümeti, Yüksek Komisyon'a yazdığı mektupta bütün bu şartlara ilaveten, her grup mülteci için 20-50 kişilik bir temsilci heyeti seçilmesini talep etmiştir. Ayrıca Sovyet Rusya'ya kadar olan mültecilerle ilgili ulaşım/nakil masraflarının hiç birisini üstlenmeyeceğini beyan etmiştir.⁶¹

Nansen'in Sovyet Rusya ile sağladığı bu anlaşma çerçevesinde, özellikle Gelibolu'da 1921 güzüne kadar Fransa'nın desteğiyle varlık gösteren ama onun yardımı kesmesi üzerine çıkış yolu arayan bazı Rus mülteciler, ülkelere geri dönmüşlerdir. Onların kararlarında hem Fransa'nın teşviki hem de Sovyet Rusya'nın genel af ilanı ve propagandasının etkisi olmuştur.

Rusça kaynaklarda Sovyet Rusya'ya geri dönüşlerle ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Hemen hepsinde bu iş için kullanılan Reşit Paşa isimli geminin adı öne çıkar. Bu gemiyle, Mart 1921'de Fransız komutanlığı tarafından biraz da Rus birliklerinin itirazı ve onların zorla ikna edilmesiyle 6.500 kişilik bir Kosak grubu gemiyle Sovyet Rusya'ya gönderilmiş, Nisan 1921'den itibaren de İstanbul'dan Odesa ve Novorossisk'e bu tür seferler düzenli hale gelmiştir. *Üç Başkent (Tri Stolitsa)* aldı esere göre, "Göçmenler, Sovyet yetkililerin geri dönenleri çok iyi karşılayacağına ve hiçbir baskı yapılmayacağına inanmışlardır." Bu inançlarında Fransız ajanlarının Rusya'da durumun çok iyi olduğu, ekonominin iyileştiğine yönelik yaydıkları söylentiler kadar, Türkiye'deki Sovyet ajanlarının yürüttüğü aktif propaganda ve buna yönelik Kırım'dan İstanbul'a her hafta gelen yüzlerce kilo kitap, beyanname ve propaganda mektubunun da etkisi olmuştur.⁶²

Bunların yanı sıra, geri dönüşlere etki eden bir diğer faktör, Kasım'da Sovyet Hükümeti tarafından geri dönecekler için ilan edilen genel af ve

61 TNA, T 161/164, A.30.1923.XII.

62 İppolitov vd. *a.g.e.*, s. 34.

ardından hala dönmeyenlerin vatandaşlıktan çıkarılacağına dair 15 Aralık 1921 tarihli bir bildiridir. Rusya Federasyonu Halk Komiserleri Konsülünün 15 Aralık 1921 tarihli bu bildirisi, 28 Ekim 1921 tarihli bildiri ile aynı olup, onun yerine geçmiştir. Bunlara, “Yurt Dışında ikamet eden ve Sovyet Vatandaşlığını Kaybeden Kişiler” şunlardır:

1- Yurt dışında kesintisiz 5 yıl yaşayan ve 1 Haziran 1922’den önce Sovyet yetkililerden pasaportlarını veya ilgili belgelerini almayan kişiler. (Bu madde, Sovyet temsilcilerinin olmadığı ülkeler için uygulanamaz)

2- Rusya’yı 7 Kasım 1917’den sonra, Sovyet yetkililerin izni olmadan terk eden kişiler

3- Sovyetlere karşı mücadele eden Ordularda gönüllü olarak hizmet eden veya devrim karşıtı faaliyetlere katılanlar.

4- Sovyet vatandaşlığını seçme hakkı olan ancak başvurmayan kişiler.

5- Birinci maddedeki kişiler dışında olup, yurt dışında ikamet eden ve Sovyet yetkililerine 1 Haziran 1922’den önce başvurmayan kişiler.⁶³

Bu tür faktörler, daha önce de bahsi geçtiği üzere Sovyet Rusya’ya dönüşü teşvik etmiştir. Ancak bu herkes için bir af ilanı değildi. *Tri Stolitsa* isimli eserde de ilanın bu yönüne dikkat çekilir. Ayrıca, aynı esere göre, aftan istifade edenler, anavatanlarında çok büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Her şeyden önce sürgündeki yokluğun bir benzerini Sovyet Rusya’da yaşamışlardır. Çünkü hükümetin yayınlamış olduğu 19 Kasım 1921 tarihli bildiriyle, cumhuriyet sınırlarının dışına kaçan sivillerin/vatandaşların bütün menkullerinin Sovyet Rusya’ya ait olduğunu ilan edilmiş, böylece Rusya’ya geri dönen Rus göçmenler, mülkiyet haklarından yoksun bırakılmışlardır.⁶⁴ Bu sınırlı affa rağmen Rus mültecilerden bir kısmı, Sovyet Rusya’ya geri dönmüştür. Nansen, bu genel af ilanından sonra, Balkanlardaki bazı ülkelerle özel iletişime geçmiş ve orada yaşayan bazı Rus mültecilerin Rusya’ya dönmelerine de vesile olmuştur. Bu bağlamda Bulgaristan’la imzalanan anlaşma uyarınca, Mayıs-Ekim 1922 tarihleri arasında 3.887 mülteci dağınık gruplar halinde Sovyet Rusya’ya dönmüştür. Bu arada, Avrupa devletleri de ilgilerini Moskova ile ilişkileri geliştirmeye yöneltmişlerdir.⁶⁵

Nansen ve genel olarak Milletler Cemiyeti’nin Rus Göçmenleri Yüksek Komiserliği, sadece mültecilere yer bulmak konusunda değil, yer değişikliği, ülkelere giriş ve çıkışları ve iş başvuruları vs. gibi konularda çok daha rahat hareket etmeleri için onlara yasal bir kimlik kazandırmak için de bazı adımlar atmışlardır.⁶⁶ Bu girişimler sonucu, 3-5 Temmuz 1922 tarihleri arasında Cenevre’de

63 G. Ginsburg, “The Soviet Union and the Problem of Refugees and Displaced Persons 1917-1956,” *The American Journal of International Law*, 51 (2), 1957, s. 329.

64 İppolitov vd. *a.g.e.*, s. 37.

65 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 27, 41.

66 Holborn, 1938: 688.

düzenlenen ve Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Macaristan, Japonya, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat Krallığı, İspanya, İsveç ve İsviçre'nin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Burada, Rus mülteciler için kimlik sertifikaları görüşülmüş ve Dr. Nansen'in 17 Mart 1922'de Konsüle yaptığı önerilerden yola çıkılarak Rus mültecilere söz konusu kimliklerin hangi şartlarda verileceği karara bağlanmıştır.

Buna göre:

1. Herhangi bir devletin yabancıları kontrol etmekle ilgili hiçbir kanununa ve düzenlemesine aykırı olmamalıdır.

2. Rus tabiiyetinden olanlar veya başka bir ülkenin tabiiyetine geçmeden Rus tabiiyetini kaybeden kişilerle ilgili hiçbir özel düzenlemeye etki etmemelidir.

3. Kimlik belgesi hiçbir şekilde bunu alan kişiye, hiçbir izin ve onay olmadan, belgeyi aldığı ülkeye dönme hakkı vermez.

4. Kimlik belgesini yenileme yetkisi sadece bunu veren ülkeye aittir ve bu ancak kimlik sahibi mültecinin söz konusu ülkede ikamet ediyor olmasına bağlıdır.

5. Kimlik belgesini göstermesi durumunda mülteci girmek istediği ülkeye özel durumlarda, eğer bahsi geçen ülke kimliğin üzerine vize belgesini koymuşsa veya bu ülke kimlik belgesini, geçerli bir kimlik belgesi olarak kabul etmişse ve buna istinaden sınırdan geçiş izni vermişse kabul edilebilir.

6. Transit vize: Bahsi geçen ülkeler, konuyla ilgili düzenlemeye onay vermiş olmalarından dolayı transit vize verebilmelidirler.

7. Kimlik belgeleri en az iki dilde olmalıdır. Vizeyi veren ülkenin dilinde ve 21 Ekim 1920'de Paris Konferansı'nda uluslararası pasaportlarla ilgili olarak kabul edilen düzenleme üzerine Fransızca da olmalıdır. Vizeler zor durumda olan kişiler için ücretsiz olmalıdır. Aksi halde ücrete tabidir.

8. MC üyeleri ve Konferansa katılmayan diğer ülkeler, yukarıdaki düzenlemeye göz atarak, kararlarını en kısa sürede MC Genel Sekreterliği'ne bildirmelidirler.⁶⁷

Nitekim Nansen'in önerisiyle göçmenler için Nansen Pasaportu adı verilen bir kimlik basılmıştır. 1923 yılına kadar bu pasaport projesi 31 ülke tarafından onaylanmıştır; bununla birlikte kişisel pasaport göçmenleri zorluklardan kurtaramamıştır. Bu pasaportla bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek daha kolay hale gelmiştir. Ancak mültecileri resmen hiç kimse almak istememiştir ve birçok göçmen, her an içeri atılmak riskiyle, illegal bir biçimde yaşamak zorunda kalmıştır Nansen tarafından yaratılan teşkilat, genel anlamda,

67 HO45/19995, League of Nations.

işsizlik ve göçmenlerin yerleşimi konularıyla ilgilenmiştir. Resmi verilere göre 25.000 göçmen Amerika, Avusturya, Belçika, Almanya, Macaristan'da ve Çekoslovakya'da iş bulmuştur. Rus göçmenleri meselesi zamanla bütün dünyanın ilgisini çekmeye başlamıştır.⁶⁸

Netice olarak, Rus mülteciler, Rusya ve Avrupa ülkeleri dışında Brezilya, Peru, Şili, ABD, Kanada ve Çin gibi çok daha uzak ülkelere de göç etmişlerdir.⁶⁹ Mülteciler meselesi, bir biçimde çözümlenmişken, Batılı ülkeler, Moskova ile daha önce başlayan ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Daha önce bahsedildiği üzere, İngiltere, 1 Şubat 1924'te SSCB'yi resmen tanıırken, İtalya da 7 Şubat 1924'te Sovyetler Birliği ile bir ticaret ve deniz anlaşması imzalamıştır. Ayrıca Fransa, Avusturya, Yunanistan, Norveç, İsveç, Danimarka, Meksika ve Çin de SSCB ile diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. 18 Eylül 1934'te de SSCB'yi Milletler Cemiyeti'ne kabul etmişlerdir.⁷⁰

Sonuç

Buraya kadar aktarılan bilgilerden birtakım sonuçlar çıkarmak gerekirse, İngiltere, Rus İç Savaşı'na daha çok Almanya'ya karşı Rusya'da açılan cephenin kapanmamasını istediği için destek vermiş ve iç savaşa, Bolşeviklerden ziyade Almanlardan çekindiği için dâhil olmuştur. Rusya'da rejim değişir değişmez ise, kendi jeopolitik çıkarları ve planları çerçevesinde, Fransa ile Rusya'nın bazı bölgelerini işgal planları yapmıştır. Bolşevikler Almanya ve diğer İttifak Devletleri ile barış anlaşması imzalayınca da bu planlarını hayata geçirmiştir.

Öte yandan, İngiltere, Bolşeviklerle iletişime geçme konusunda da ilk adım atan ülkelerden olmuştur. Ancak, Rus İç Savaşı ve Rus mültecileri konusunda olduğu gibi, Sovyet Rusya ile ilişkilerinde de mesafeli ve çıkarlarına göre davranmış, bir yandan Moskova ile ticaret Anlaşması imzalamış, bir yandan da işgal altındaki İstanbul'da Bolşevikleri takip ettirmeye ve tutuklatmaya devam etmiştir. Bu ikili politikasının nedeni, hem Rusya'da hem de Anadolu'da kazanan taraf olmak istemesindedir. İstanbul'da Bolşevikleri takip ettirmesinin temel nedeni, Bolşevik İhtilali karşılığında ziyade, Bolşeviklerle Ankara Hükümeti arasında iş birliği ihtimalidir.

Fransa ise hem Rusya'nın Almanya'nın işine yarayacak şekilde Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmesine öfkelenmiş olduğundan hem de Bolşevik karşıtlığı yüzünden Rus İç Savaşı'na en çok angaje olmuş ülkedir. Aynı zamanda, İç Savaş'tan sonra, Gelibolu ve İstanbul çevresindeki kamplara yerleştirilen Beyaz Ordu'ya en çok destek veren Avrupa devletidir ancak bu desteğini büyük oranda 1921 yılı baharında kesmiştir. Bunun en önemli nedeni, hem İstanbul'da

68 İppolitov vd. *a.g.e.*, s. 32.

69 GARF, f. 6425, op. 1, d. 23, l. ss. 85-90; GARF, f. 5923, op. 1, d. 7, l. 28.

70 Yovanoviç, *a.g.e.*, ss. 27-29.

hem de Moskova'da işlerin beklediği gibi gitmemesidir. Buna rağmen 1921 sonrasında mültecilerin en çok tercih ve göç ettiği ve kültürel anlamda Berlin ve Prag ile en aktif oldukları ülkelerden biridir.

Diğer Avrupa devletlerinin desteği, Balkan ülkelerini ayrı bir yere koyarsak, çok belirleyici olmamıştır. Balkan ülkelerinin Rus İç Savaşı'na ve Rus mültecilerine yönelik politikaları ise süreklilikten yoksun olup, kendi çıkarlarına göre zikzaklar çizmiştir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, çoğu Avrupa ülkesi gibi Rusya'daki iç karışıklıklardan yararlanarak ya Romanya örneğinde olduğu gibi toprak kazanmak, ya da Bulgaristan'ın durumunda olduğu gibi, savaş sonrası imzaladıkları anlaşmaların yükünü hafifletmeye çalışmışlardır. Ancak İç Savaşı Bolşeviklerin kazanmasından sonra Sovyet Rusya ile de iletişim e geçmişler, onunla da bazı anlaşmalar yapmak istemişlerdir. Görünen o ki, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa ile anlaşmaya daha büyük bir öncelik ve önem verirken, görece zayıf gördüğü Balkan ülkelerini çok da önemsememiştir. Bu yüzden taraflar arasındaki ilişkiler, Fransa ve İngiltere'nin aksine çok daha gelgitli olmuş ve çok daha geç gelişmiştir. 1920'lerin başında İngiltere ve Fransa, Sovyet Rusya ile bir şekilde anlaşmaya varmış iken, Balkan ülkelerinin Sovyet Rusya ile ilişkileri en erken 30'lu yılların başında bir gelişme göstermiştir.

Bu bağlamda Sovyet Rusya ile doğrudan çatışma içine giren tek Balkan ülkesi Romanya gözükmektedir. Yugoslavya Krallığı ise Sovyet Rusya ile ilişkilerini en geç geliştiren ülke olmuştur. Rus mülteciler konusunda, Romanya en az destek veren ülke olurken, Bulgaristan ve Yugoslavya en çok kucak açan ülkeler olmuşlardır. Bu ülkeler, Rus mültecilerce de büyük ilgi görmüşler, tercih edilmişlerdir. Bunun en önemli nedenleri sadece bu ülkelerin onları, diğer ülkelere göre daha çok kabul etmesi değil, aynı zamanda buraların İstanbul'a daha yakın olması ve buralardaki halklarla Ruslar arasındaki tarihi, kültürel, etnik ve dini bağlardır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

Gosudarsvenniy Arhiv Rossiyskoy Federatsiy/Rusya Federasyonu Devlet Arşivi

GARF, f. 6425, op. 1, d. 23, l. 85-90.

GARF, f. 5923, op. 1, d. 7, l. 28.

GARF, f. 5923, op. 1, d. 7, l. 39-40.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voennyi Arhiv/Rus Devlet Askeri Arşivi

RGVA, f. 6, op. 4, d. 596, l. 178.

RGVA, f. 109, op. 3, d. 360, l. 4.

RGVA, f. 109, op. 3, d. 360, l. 7.

RGVA, f. 109, op. 3, d. 360, l. 4.

RGVA, f. 109, op. 3, d. 365.

RGVA, f. 109, op. 3, d. 373 (1/2 1921-28.9.1921).

The National Archives

TNA, CAB 24/110/75, Recognition by the French Government of General Wrangel, From Earl Curzon of Kedleston to Earl of Derby, 13 August 1920.

TNA, CAB 23/38/13, Conclusions of a Conference of Ministers, 25 November 1920.

TNA, HO45/19995, League of Nations. Papers of Identity. Memorandum by the High Commissioner for Russian Refugees.

TNA, T 161/164, A.30.1923.XIY.

TNA, T 161/164, C.472.M.297.1922.

Amerikanskiy Vestnik (29 Mart 1921).

Informatsionnyy byulletin OPERCO, 10 Avgusta 1923 g., no 5, Praga.

Russkiy Emigrant, 15-30 Ekim 1920, no 3.

The Orient News, 20 Ekim 1921.

II. Kitaplar

BAKAR, Bülent, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012.

BRADLEY, John F.N., *The Czechoslovak Legion in Russia 1914-1920*, East European Monographs, Boulder, 1990.

ÇEBYŞEV, Nikolay N., *Blizkaya Dal'. Vospominaniya*. Parij, 1933.

FIGES, Orlando, *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891-1924*, Jonathan Cape, London, 1996.

GÖKAY, Bülent, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev. Sermet Yalçın, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.

HOSKING, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, çev. Kezban Acar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

HOSKING, Geoffrey, *The First Socialist Society. A History of the Soviet Union from Within*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993.

HUTCHINS, John A. Jr. *The Wrangel Refugees: A Study of General Baron Peter N. Wrangel's Defeated White Russian Forces, Both Military and Civilian, in Exile*, University of Louisville, yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 1972.

İPPOLİTOV, Sergey Sergeyeviç, Vladimir M. Nedbayevskiy, Yu. I. Rudentsova, *Tri Stolitsy izgnaniya. Konstantinopol', Berlin, Parij. Tsentry zarubejnoj Rossii 1920x-1930x gg.* Spac, Moskva, 1992.

KOMANDOROVA, Natalya İ., *Russkiy Stambul*, Veçe, Moskva, 2009.

LEHOVIÇ, Dimitri V., *Belye protiv krasnyh sudıba generala Antona Denikina*, Voskresen'e, Moskva, 1992.

LIULEVICIUS, Vejas G., *The German Myth of the East: 1800 to the Present*, Oxford University Press, Oxford, 2009, ss. 145-146.

LOCHART, R. H. B. Lochart, *British Agent*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1933.

MACAR, Oya Dağlar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Yayınları, İstanbul, 2010.

MAWDSLEY, Evan, *The Russian Civil War*, Berlin, Edinburg, 2000.

- PİVOVAR, Efim Y., *Rossiyskaya Emigratsiya v Turtsiy, Yugo-Vostochnoy Sentral'noy Evrope 20-x godov (grajdanskije bejentsy, armiya, ucebnyje zavedeniya)*. Ucebnoe posobie dlya studentov, Moskva, 1994.
- SADOUL, J. *Notes sur la revolution bolchevique*, Paris, 1919.
- SLOBODSKOY, A. *Sredi Emigratsiy*. izd. "Proletariy." Har'kov, 1925.
- SMART, Terry L., *The French Intervention in the Ukraine, 1918-1919*, University of Kansas, Doktora Tezi, 1968.
- SMELE, Jonathan D., *Historical Dictionary of the Russian Civil Wars, 1916-1926*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2015.
- THOMPSON, John M., *A Vision Unfulfilled. Russia and the Soviet Union in the Twentieth Century*, D. C. Heath and Company, Lexington, Massachusetts, Toronto, 1996.
- United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia*. Three vols. Washington, 1931-1932.
- WOOD, Alan. *The Origins of the Russian Revolution 1861-1917*, Routledge, London & New York, 1993.
- YOVANOVIÇ, Miroslav, *Russkaya Emigratsiya Na Balkanah 1920-1940*. Russkiy Put', Moskva, 2005.

III. Makaleler

- BOBROVSKİİ, P. S. "Krimskaya Evakuatsiya," *Beloe Delo. Kniga XIYI. Konstantinopol-Gallipoli*, Rossiyskiy gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet. Moskva, 2003.
- GINSBURG, G. "The Soviet Union and the Problem of Refugees and Displaced Persons 1917-1956," *The American Journal of International Law*, 51 (2), 1957.
- HAIMSON, Leopold, "The Problem of Social Stability in Urban Russia, 1905-1917 (Part one)," *Slavic Review*, 23 (4), 1964, ss. 619-642.
- ŞAHİNER, Kerime, "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 2003, ss. 135-159.
- WILLIAMS, Robert C., "Russian War Prisoners and Soviet-German Relations: 1918-1921," *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, 9(2), 1967, ss. 270-295.

Extended Abstract

As known, a civil war broke out between the Bolsheviks that came to power in the fall of 1917 and their opponents, called also as the Whites. Many European powers, especially England and France, intervened in the war against the Bolsheviks. While occupying some regions in Russia, they also provided the Whites, consisting of many Tsarist Army officers (also known as the Voluntary Army or the White Army) as well as civilians with moral and material support. With this, European states aimed at the toppling Bolshevik rule and restating Tsarist regime.

Their support and policies toward the White Army and Russian refugees changed and developed based on many different factors. The main factor was their anger at Bolsheviks since they ended Tsarist rule and withdrew from the World War I. Also, they felt threatened by Bolshevik ideology, calling all works of the world to unite. Fearing radical worker movements and socialism, European powers supported anti-Bolshevik Russian army corps and thus tried to topple Bolshevik government. Finally, they occupied and aimed to obtain different corners and territories of former Russian Empire. Probably due to the last factor, many Russian people sided with the Bolsheviks, or Reds, rather than Whites that fought on the same side with European powers.

When they started to lose against the Bolsheviks, many Russians, mainly officers of former Tsarist Russian Army, some Cossacks, Russian bourgeois, and aristocrats, even some peasants who felt threatened by the Bolsheviks and their ideology began to leave Russia. Since it, via the Black Sea, was the closest city to Russia, many Russians first came to Istanbul. Another reason for their arrival first to Istanbul was that it was under the allied control from March 1920. It was the Allied Powers rather than Istanbul government or refugees themselves that decided where they would be transferred from the Black Sea ports. But for many Russian refugees, Istanbul was a transfer point rather than a place they wanted to stay. Therefore, when they had a chance, they went through Istanbul and sometimes directly to other European countries. They mostly went to the Balkan countries such as Romania, Bulgaria, the Kingdom of Serbia-Croatia-Slovenia (later the Kingdom of Yugoslavia). The main reason was that those countries were very close to Istanbul. In addition, there were racial and/or religious ties

with the Balkan nations. Finally, Balkan countries were more willing to accept Russian refugees than any other European country.

Despite their support for Russian refugees, European countries differed from each other in their policies toward the Russian Civil War as well as Russian refugees. To see, on one side, the whole picture, and to underline differences on the other, it is important to note that despite some alliances, European powers were not always on the same page in terms of their policies to the Bolsheviks, Russian Civil War and Russian refugees.

For instance, while supporting the Voluntary Army at the beginning of Civil War, England withdrew its support for army corps sooner than any other European power even though it continued to support civilian refugees. France, on the other hand, supported White Army until the summer of 1921. Even though French authorities explained that they could no longer support Russian army corps financially due to funding problems, it looks like victory of both Turkish nationalists against the Greeks and their supporters, including France, beginning in 1921 and the Bolshevik success against the Whites in all fronts also influenced French decision to stop its aid for Russian refugees.

In Turkey, there are many studies on Russians Refugees. While some focus on the White Army in Gallipoli, many deal with Russian refugees and their contribution and influence on social life in Istanbul. There are also a few studies about Russian refugees in Anatolia. Some of these studies touch upon the Russian Civil War and European states' policies toward the Whites and Russian refugees. However, there is not a single study dealing solely on the policies of European powers toward the Russian Civil War and Russian refugees.

The subject this article deals with is rather comprehensive since almost every country is worth dealing separately. However, it is not the goal of this study. Based on some primary Russian and English sources, such as archival documents, memoirs, etc. this article aims to present in an analytical and comparative way how European powers in general approached toward the Russian Civil War and Russian refugees.